

Др Владимир ЈОВИЋЕВИЋ

УСТАВ ЗА КЊАЖЕВИНУ ЦРНУ ГОРУ ИЗ 1905. г.

– историјско-правна расправа –

Устави су цивилизацијска свитања народа, стубови прогреса. Путокази су на раскршћима историје. Историја настајања устава је историја борбе за освајање слободе, демократије и човјечности – избор између правих путева и странпутица. Припремају их потребе људи и динамика друштвених процеса, мобилише их енергија високих друштвених увјерења и идеала, утемељују их општи интереси и оправданост промјена, доноси их снага народа и вођство као његов представник. Најчешће позитивно усмјеравају друштвена кретања, а у неким историјским случајевима укупност друштвеног стања вежу у неразмрсив чвор противурјечности и сукоба.

Од времена Magna charta libertatum из 1215.г. устави су легално и легитимно средство ограничења и контроле власти. Темељ друштвеној пракси и теорији конституционализма је Енглеска, која је до данас узор владавине права. Легитимна је она власт која је ограничена слободама њених поданика-држављана. Граница власти у друштвеној пракси је утемељена у уставима, који су њено издиште и неприкосновен ауторитет (constitutio libertatis).

Дуго историјско чекање у Црној Гори на доношење Устава пробудило је 1905.г. појединачну и историјску наду да ће један такав правнополитички акт унаприједити укупан развој Књажевине. Слобода која је борбом освајана и потврђивана и богато законодавство, требало је да гарантује високе вриједности уставних рјешења. Од Устава су сви много очекивали. „Законитост је требала да постане основ даљег државног, политичког и друштвеног живота”.¹

Протек од преко 90 година је ваљан разлог за критичко сагледавање времена и прилика у којима је настао Устав за књажевину Црну Гору из 1905.г., његове нормативне вриједности рјешења, практичне вриједности, значај итд. Устав је у науци недовољно истраживан, нарочито се осјећа оскудност анализе изворне

¹ Никола Шкерковић, *Црна Гора на освићу XX вијека*, Београд, 1964, стр. 98.

грађе. Нема покушаја правно-теоријског упоређења Устава са уставима Балкана и Европе. По страни је од научних сазнања остала цјелина, најзначајнија, о примјени Устава. Без одговора на овај средишни проблем, нема одговора на питање о његовој регулаторној и преображајној функцији у црногорској заједници. Посљедњих година расте занимање научне, културне, политичке и публицистичке јавности за Устав. Овај акт је у одређеној мјери партиципирао у историји Црне Горе, која је динамичка и стваралачка. Наука настоји да допринесе дубљем и свестранијем сагледавању Устава, а повратно се подиже ниво историјске, историјско-правне и уставне науке.

Прилике у Црној Гори на почетку 20. вијека карактерише неразвијеност цјелине друштвених односа. У друштвеној структури се преплићу појавни облици племенске заједнице, остаци феудалних односа и грађанског слоја, који још није израстао у класу. Заостајање у развоју нагомилава противурјечности које се одлажу, а за њихово разрјешење чекају се боља времена и значајнији догађаји, поводи и подухвати. Књаз Никола је и даље вршио неограничену власт, не само по инерцији и навици већ и зато што му је тако могло бити, зато и није у свевлашћу правио никакве уступке.

На почетку 20. вијека у Црној Гори долази до судских и административних реформи, притиче страни капитал од зарада Црногораца који се налазе на раду, највише у Америци, нешто мање у Турској, Русији и другим земљама; продира италијански капитал, оснивају се прве банке, знатан број младих људи се школују у Русији, Србији, као и другим европским земљама, што доприноси буђењу политичког живота у Књажевину. Истина је, и поред свих тежњи за промјенама у Црној Гори, да „књаз Никола није нимало радо примао ма чији притисак у вршењу своје неограничене власти”.²

Никола Шкерковић у студији „Црна Гора на освитку XX вијека” карактерише политички и национални програм књаза Николе: „Црна Гора је постојала и дјеловала као представник српског народног отпора, као носилац српске националне свијести и српске државне идеје”.³ Вјешт политичар, књаз Никола је у неким дипломатским активностима испољавао тактичност, а у истовременим преговорима са двије или више страна показивао је лице и наличје политичке методологије. „Књаз Никола је јавно претендовао на улогу првог Србина, који је позван да под својом руком уједини Српство”.⁴

Као аутократи, коме је циљ био да преузме вођство у српском народу, породични и династички интереси сметали су књазу Николи да реалније сагледа по-

² Исто, стр. 89.

³ Исто, стр. 8.

⁴ Исто, стр. 191.

литичку стварност у Црној Гори, Србији и окружењу, те да иде испред догађаја. Слободоумне идеје које су све више продирале у Црну Гору, под утицајем црногорске Универзитетске омладине, србијанске и аустроугарске штампе, сматрао је опасним, а њене носиоце непријатељима. Углед му је и даље одржавао престиж задобијен у ослободилачким ратовима 1876-1878.г.

„Књаз је себе сматрао јединим извором и утоком све власти”⁵ Изречени суд је резултат продубљене анализе облика владавине.

У таквим политичким приликама идеје и одједи догађаја гibaју привидно стабилну стварност. Књаз и власт увиђају нужност промјена. На књажев став о неопходности доношења Устава утиче више чинилаца: смјена династије 1903.г. у Србији, руски револуционарни покрет, доношење Устава царске Русије, демократска акција црногорске студентске омладине, погледи штампе у Србији и Аустро-Угарској на прилике у Црној Гори, као и један дио црногорских главара, незадовољних аутократским књажевим режимом. Мање је било утицаја престолонаследника Данила на свога оца да донесе одлуку о даривању Устава, него што то неки историчари тврде. Између интереса својих и своје династије, с једне стране, и критичких погледа на политичку учмалост и недостајање елементарних грађанских права и слободе, с друге стране, књаз се одлучује да дарује Устав и да се свијету прикаже као просвијећен владар, који народу уступа дио своје неограничене власти.

На Лучиндан 31. октобра 1905.г. књаз Никола је упутио народу прокламацију о успостављању уставног поретка у Црној Гори.⁶ Из надахнутог текста прокламације слиједи да књаз Црну Гору претвара у уставну монархију, истина и даље са великом моћи власти, која остаје неокрњена у његовој личности. У јавности је владало мишљење да ће књаз један дио своје власти мирно пренијети на народ. Подозрење и сумње пратиле су књажеву прокламацију.

Убрзо послје тога омладина се прва нашла да искаже свој суд о Лучинданској прокламацији у прогласу под називом „Ријеч црногорске универзитетске омладине”, објављеном 21. новембра 1905.г.⁷ Студенти у обраћању јавности Црне Горе, Србије и сусједних земаља у осам тачака одају поштовање славној династији Петровића за историјске заслуге, али се не опрашта књажева аутократија. Захтијева се „амнестија свим политичким кривцима”, осуђује се сепаратизам, антагонизам и провинцијални дух. Закључак је да све мора „устукнути

⁵ Новица Ракочевић, *Први црногорски устав*, Историјски часопис, књ. XXIX-XXX, 1982/1983, стр. 438.

⁶ Лучинданска прокламација, „Глас Црногорца” бр. 42 од 22.10.1905 (стари кален.).

⁷ Видјети текст прогласа у расправи „Уставне и политичке борбе у Црној Гори 1905-1910”, Београд, 1939/стр. 53-54, од Јована Ђоновиха.

пред идејом слободе и уједињења српства”.⁸ Овај програмски акт омладине није био по вољи књажевој, иако је интониран одмјерено и отворено, са мјером поштовања књаза и жељом за прогрес у Црној Гори. Студентска „Ријеч...” означава почетак супротстављених политичких тенденција у Црној Гори, које ће се касније разбуктати у непомирљиве сукобе.

Књаз је био на сљедећем политичком потезу. Прва Народна скупштина, послије избора од 14. новембра 1905.г., састала се у редовно засједање 19. децембра 1905.г., на Никољдан (отуда је позната под именом Никољданска скупштина). Уочи засједања књаз је именовоа прву уставну владу са Лазаром Мијушковићем на челу. Отварање је почело пријестоном бесједом књаза Николе Петровића I. Она је у већем дијелу књажев програмски акт политичке и правне одређености. Књаз истиче да је Устав, непосредно прије него је исти проглашен, „искључиво чедо Мога срца”.⁹ У полетној бесједи истиче да његова владавина није ником била тешка, али да је било неопходно мијењати се и прилагођавати приликама и духу времена. Устав је свечано проглашен! Владар је положио заклетву да ће чувати Устав и по њему владати. Никакве расправе у Народној скупштини није било о Уставу! Народ је схватио да Скупштина није имала никаквог удјела у припремању и доношењу Устава, што се сматрало њеном надлежношћу и изразом сусретања књаза и народних посланика на увођењу уставног поретка у земљи.

Устав је мало кога задовољио. Старе режимлије су биле противу сваког устава, па и овога, јер су навикле да и саме учествују у јачању књажевог свевлашћа. Од таквог статичног политичког стања имали су личне политичке користи. Покренуте демократске снаге су биле погођене закидањем овлашћења Народној скупштини, као представништву суверене народне воље. Увидјело се да су владарева права остала неокрњена. Умјерени су сумњали у књажеве намјере са Уставом.¹⁰ Почиње својеврсно отржењење Црногораца, јер им није дато оно што је обећано Лучинданском прокламацијом, да ће им даровати извјесна права за њихово „судјеловање у народнијем пословима и управи”. Свјесни да су за пуне уставне слободе и широка права имали историјску заслугу и природно право, Црногорци се буде и преиспитују минувале појаве и догађаје. Отворене критике се упућују главарима и државним службеницима.

На почетку двадесетог вијека влада се аутократски у Русији, Турској и Црној Гори, због чега је ова посљедња почела да губи на угледу на Балкану и у Европи, а нарочито у српском народу. Црногорски студенти у Београду,

⁸ Исто, стр. 53-54.

⁹ „Глас Црногорца”, бр. 49 од 6. децембра 1905.г. (стари календар).

¹⁰ Никола Шкерковић, нав.дјело, стр. 93.

подржани од својих суграђана на студијама у Петрограду, незадовољни Уставом, издају 7. априла 1906. г. (стари календар) други проглас под сличним именом – „Ријеч црногорске универзитетске омладине о приликама у Црној Гори”.

Демократски предидијелени, студенти оштро критикују књажеву самоволну власт, дворски раскош, корупцију, угушену слободу ријечи, демагогију владоца да се сретне са народом на уставотворном послу, законодавну немоћ Скупштине, зависност судова од воље владара итд. „Устав је и по својој форми унакажена, осакаћена, несистематска компилација и крпеж појединих ставова из српских устава”.¹¹ Овако негативна осуда има покриће у низу нормативних рјешења Устава из 1905.г. Овај проглас је отворио серију политичких и судских процеса у Црној Гори, који су кулминирали такозваном Бомбашком афером (јун 1908.г.), Колашинским процесом (септембар 1909.г.) прогонима и хапшењима. Књаз Никола је бранио свој владарски положај, који је у Уставу остао неокрњен и ничим ограничен; студенти и демократски оријентисани Црногорци тражили су оно што им је обећано, што им је припадало и што су очекивали да ће добити. Сукоб је био неминован, подјеле ће у каснијим деценијама продубити онај јаз који је заорао књаз, бранећи са једним бројем главара и дворске камариле своју владарску круну и столицу, коју није нико тражио, али је Црна Гора кренула у освајање слободе и демократије. То је она политичка, уставна и цивилизацијска вододјелница, која је поларизовала снаге у црногорској заједници.

Новица Ракочевић тврди да у односима Цетиња и Београда, поводом студентских иступа, нема политичког нерасположења из србијанске пријестонице према књазу и династији.¹² Написи у београдској штампи нијесу посебно били уперени противу књаза Николе, али нијесу штедјели ни краља Петра Карађорђевића, јер је србијански закон о штампи био толико слободоуман да није могао да заустави критике упућене србијанском суверену („Правда”).

У тако прегријаној политичкој атмосфери књаз Никола крајем маја 1907.г. одлази у званичну посјету Аустро-Угарској. Његов пут није повољно примљен у напредним круговима Црне Горе и Србије, а српско-хрватска штампа у Аустро-Угарској га оштро напада, јер у том приближавању види заједничку сарадњу на штету Србије. Књаз Никола и њему одани политичари не устручавају се да „прихвате аустријску пропагандну паролу борбе против такозване велико-српске идеје...књаз Никола је тражио сарадњу с Аустријом против Карађорђевића и Пашића”.¹³ Када је у питању династички престиж, Никола Петровић I

¹¹ Јован Ђоновић, нав.дјело, стр. 59-74.

¹² Новица Ракочевић, нав.дјело, стр. 443.

¹³ Никола Шкерковић, нав.дјело, стр. 193.

бира оне политичке методе и средства који ће му осигурати повољан политички положај, иако није лично био угрожен.

О уставима су написане читаве библиотеке, а о Уставу за књажевину Црну Гору из 1905.г. недовољно је писано, јер је недовољно и истраживано, како смо напријед истакли. Пред истраживачем је научни захтјев да одговори зашто је Устав усталасао Црну Гору на почетку 20. вијека, покренуо процесе и једним дијелом оставио посљедице до краја овог вијека. Једну суму чињеница смо изнијели, али тиме још није критички пружен цјеловит одговор. Анализа садржаја чланова Устава може бити драгоцен извор да се утврди вриједност правних рјешења која, у овом највишем правном извору, регулишу, мијењају, пројектују и успостављају укупност друштвених односа. Устав треба да утврди правни поредак у Црној Гори. Од значаја је за даље излагање поново истаћи да је књаз Устав одозго наметнуо, те као једностранни акт није израз народне суверености. Анализа садржаја (битних норми) може да укаже каква је рјешења слиједио Устав, те да ли је конзервативан или напредан политичко-правни акт.

Устав је раздијељен на 15 дјелова и на крају са прелазним одредбама. Укупно је 222 члана који чине један цјеловит и правно-логички повезан систем.

Члан 1. уређује облик владавине. „Књажевина Црна Гора нашљедна је уставна монархија са народнијем представништвом”.

Члан 2. прописује да је књаз носилац свих „права државне власти”. Отуда је „Његова личност неприкосновена и неодговорна”. Иако је у Уставу установљена тродјелна власт, књаз је и правно, а поготову фактички шеф законодавне, судске и управне власти. У заједничком вршењу законодавне власти са Народном скупштином (чл. 71) улога владара и владе пресуднија је од улоге Скупштине, односно законодавна функција Скупштине је била ограничена у корист књаза и владе (чл. 78., 87-89.). „О парламентаризму, о постојању парламентарног система у тадашњој црногорској држави, о некаквој превласти скупштине над владаоцем, не може бити говора”.¹⁴

Књаз има знатна овлашћења и у судској власти. Иако је по чл. 142. Устава судство независно, књаз има ингеренције и уплив у вршењу ове власти (чл. 145). На основу чл. 8. Устава књаз је врховни шеф управне власти. Скупштини је одузето право да може изгласати неповјерење влади.

Анализа неких важних чланова са становишта односа подијељене власти и књаза указује да је Никола Петровић, на основу уставних овлашћења, ближи монарху у апсолутној монархији, него у уставној монархији. Прва је стварност Европе XVI-XVIII вијека и не познаје устав, другу књаз успоставља Уставом из

¹⁴ Драгослав Јанковић – Мирко Мирковић, *Државно-правна историја Југославије*, Београд, 1984, стр. 223.

1905.г. Произлази да је књаз изнад Устава, да Скупштина, као представник народа, није носилац народног суверенитета. Књажева је моћ и даље неокрњена; сада је добила легитимитет и легалитет. Такво уставно покриће, одозго наметнуто, ни тада, ни касније није имало историјско-правно покриће.

Од значаја је анализирати садржај, утврдити циљну вриједност, историјски и систематски значај чланова 40. и 136. Устава. Послије 90 година актуелизирају их и критички различито сагледавају научна виђења и политичка усмјерења и одређења. Научна истина, очишћена од сваког субјективизма, политиканства, површности и изворне неутемељености, може да допринесе мирном друштвеном расплету у овој области вјерског и политичког живота. Миран друштвени континуитет у развоју Црне Горе је изнад сваког дисконтинуитета, који води у подјеле и сукобе. Данас неки научни погледи и политички захтјеви ослонац налазе у чл. 40 Устава.

Устави регулишу положај цркве у друштву, одвојеност цркве од државе, њихову додирност, односе итд. То чини и Устав за књажевину Црну Гору из 1905.г. Чланови 40 (питање аутокефалности црногорске цркве) и 136 (прозелитизам) у овом раду су предмет продубљене анализе.

Аутокефалност и забрана прозелитизма уведени су у Устав као норме, које регулишу односе од посебног политичког и вјерског интереса за династију и Црну Гору. За разлику од републиканских устава, овај правно-политички акт није цркву одвојио од државе. У чл. 40. став 1. Устава стоји: „Државна вјера у Црној Гори је источно-православна”. То је однос међусобне захвалности, сарадње и прожимања, али са премоћи државе. У ставу 2: „Црногорска је црква аутокефална”. Овако дефинисање положаја и устројства цркве у Црној Гори изазива спорења – да ли је Црногорска митрополија могла у Уставу добити овакав статус и да ли је познато да је раније била икада аутокефална (независна). Но, прије историјско-правне анализе извора и чињеница из којих произлази научна истина, неопходно је објаснити појам аутокефалије у Православној цркви. Тежиште рада је на овом питању.

Аутокефалност је канонско питање. Државна и црквена самосталност не стоје у међусобној вези, нити су једна другој услов и узрок настанка, као што се државне и црквене границе не морају поклапати. Грчка ријеч аутокефалија (аутоскефале) означава црквену организацију која има спољну и унутрашњу самосталну хијерархију-власт и не стоји под државном влашћу. Она своје канонско устројство не добија од друге цркве, него своју власт, сходно канонском појму, добија од самог Исуса Христа. Црквена власт се темељи на хиротонији, односно хиротонија од својих епископа је језгро аутокефалије. Ако нема хиротоније епископа (рукополагања) у некој епархији, нема ни аутокефалности – суверене црквене власти, независне од било које друге цркве.

Књаз Никола није уважио канонску организацију Православне цркве, преовладао је његов политички интерес да установи црногорску аутокефалну цркву, а да при том не тражи од мајке-цркве издвајање, јер га само она може дати и благословити аутокефалију. Србија је пошла другим путем тражећи молбено од Цариградске патријаршије да јој дозволи издвајање Српске православне цркве у Србији у самосталну. Она је то добила томосом Цариградске патријаршије о аутокефалији.

Историји је познато изразито претендовање књаза и краља Николе на вођство у српском народу и све оне радње које су Црна Гора и Србија предузимале 1866-1918.г. на уједињењу у једну српску државу. У припреми за догађаје који су најављивани и очекивани, требало је заокружити црногорску независну државу са независном црквом. Прије доношења Устава, књаз је повјерио епископу задарском Никодиму Милашу да уради канонске акте, од којих је први усвојен Устав Св. синода 30. децембра 1903.г., а Устав Консисторије 1. јануара 1904.г. Изненађује да ни један од ових устава није објављен у званичном листу „Глас Црногорца”, што је рађено у законодавним радњама. Штампани су у малом броју примјерака. О њима ће бити више на другом мјесту. Према томе, књаз је све стављао у службу династичких интереса и личног престижа.

Изнесене чињенице пружају ваљан основ да се утврди да књаз није имао утемељење у канонском праву за уношење норме у Устав о аутокефалности црногорске православне цркве, нити га је уважавао. Устав је прављен по мјери његове владарске силе. Да би пружили одговор о цјелини питања, неопходно је анализирати изворну грађу и мишљења добрих познавалаца историје цркве и црквеног права – да ли је у ближој или даљој прошлости Црногорска Митрополија била аутокефална или не.

Неспорно је да је Зетска епископија, а касније Црногорска митрополија, од 1219.г. у саставу Српске православне, све до 1766.г. Ова година је оставила крупне посљедице у политичком животу Црне Горе, Србије и других српских земаља. По одлуци Турске, насилно је укинута Пећка патријаршија – „мајка свих српских цркава” – и припојена је Цариградског патријаршији. О том догађају пишу канониста епископ Никодим Милаш, Д. Руварац, П. Слијепчевић и други и сви се слажу да је у питању једностран и незаконит акт Турске. За пећког патријарха наметнут је Грк Калиник, власт у епархијама преузимају Грци, настаје прогон и хапшење српских епископа.

Црна Гора је била земља у којој, за разлику од Србије, Грци нијесу могли да успоставе своју фанариотску власт (име по Фанару, четврти у Цариграду, са Патријаршијом). Црногорска митрополија није признавала ни турску, ни грчку власт. О тешком стању послје 1766. г., нарочито о политичким и вјерским приликама, свједочи писмо митрополита Саве Петровића, које доносимо, због важности, у цјелини. Митрополит Сава писао је 26. фебруара 1776. г. митрополиту московском Платону.

„Чује се у цијелој Европи и до ушију долази о Вашој разборитости и бризи о светским црквама и о православљу, па се радује душа. Ради тога усуђујем се да Ваше преосвјештенство узнемирим и да Вас обавијестим о општем народу славеносрпском који живи под тешким и несносним јармом турског ропства божјим допуштењем ради наших гријехова. Ниједна епархија нема свог природнога архијереја Србина, но су сви истјерани из својих пријестоља и лишени неправдом константинопољског патријарха и његових синода, а на њихово мјесто доведени Грци. За сва правила светских апостола и светаца немају никаквих права јер их лишава Патријарх константинопољски, оно што је српски национ имао још од првог свјетитеља Саве просвјетитеља српског како је то могуће наћи код кајита, то јест султанског секретара. Уздигните пријесто пале српске архиепископије која је од Грка лишена сваке љепоте неправним судом константинопољског патријарха и његових синода православља, Велика владарко Јекатерина која правилно судиш изрази мало милосрђа својега на нас несрећне архијереје српске, да Тебе имамо за Божју заступницу. Штити нас код Порте да се Грци не би мијешали у српски национ чиме ћеш нам се вјечно одужити.

Православни Божији архијереју Платоне, ако је Бог у срцу Њеног Величанства, ослободити ће нам од Грка пријесто српске архиепископије Пећке.

Ако ли благоизволи Њено Величанство и Пресвети Синод те потпише вјечности ради да убудуће под Пресветим Правитељствујућим Синодом Сверуским, да се ниједан архиепископ српски не може поставити без умољавања Њеног Величанства и пресветога сверуског Синода. Уколико буде потребе да на пријесто Пећки може доћи руски архијереј као архиепископ пећки по једнокрвљу и једнојезичју.

Из тога би могла имати велику војну чврстину Русија од српског национа, како су то имали аустријски императори у сваком рату с портом. Томе ће се радovati сви српски архијереји и сав српски национ и на то ће се потписати с радошћу. Мени је у руке то предато од свих архијереја славеносрпских као најстаријему и никаквој власти не подлежном с мојим црногорским народом. Русија ће временом бити учвршћена крвљу српског национа, то јест најдраже јој Црне Горе.

На катедралној нашој митрополији,

Цетиње, 1776. фебруара 26. Митрополит скендеријски, црногорски и приморски Сава Петровић¹⁵

Владика Сава наступа у име цијеле Српске православне цркве. У питању је извор високе вриједности. Кратка историја једног кратког, али значајног перио-

¹⁵ Записи, књ. XIX, 1938, стр. 298-300.

да српског народа, ријетке оданости Русији итд. Послије свега није било никакве значајније користи за српски народ и Црну Гору. Послије протека више од 200 година ове чињенице су неком врстом аналогije историјске постале ноторне. Збир чињеница пружа ваљан основ за утврђивање научне истине. Битни су докази.

Послије 1776. г. народ славеносрпски живи у несносним условима под Турцима. Ни једна епархија насилно укинута Пећке патријаршије нема на челу архијереја Србина, јер је од Грка лишена сваког права. Нада се полаже у руску царицу Јекатерину, од које се тражи заштита „да се Грци не би мијешали у српски национ” и очекује помоћ да се Пећка патријаршија ослободи од Грка, те да се убудуће српски архиепископи постављају по милости царице и руског Синода. Потписник писма истиче да он, као најстарији архијереј, наслеђује Пећку патријаршију, јер он је „никаквој власти не подлежан” с народом црногорским. Произлази да Црногорска митрополија припада Пећкој патријаршији и да не признаје власт Турске и Цариградске патријаршије. Нигдје и ничим се не помиње аутокефална црногорска црква. Она не постоји.

Тај смјер се слиједи и послије њега. Једно црногорско изасланство тражило је 1779. г. у Бечу помоћ од Аустро-Угарске. „Желимо да митрополит црногорски зависи од пећког патријарха у Србији. Кад садашњи митрополит умре (владика Сава – примј. Ј. В.), пристајемо засад да његов наследник буде рукоположен у Карловцима, али да увијек буде изабран по старом обичају, тј. да га бирају гувернадур, потчињени галавари и цио народ црногорски, али само дотле док Турци владају Србијом, те не можемо да га слободно пошаљемо у Пећ”.¹⁶ Петар I Петровић је хиротонисан за митрополита 13. октобра 1784. г. Да је постојала аутокефална црногорска црква, не би Св. Петар имао потребе да се хиротонише у Сремским Карловцима. Произлази да је Црногорска митрополија дио јединствене Српске православне цркве, а када се стекну политички и вјерски услови њени ће се црквени великодостојници рукополагати (хиротонисати) у Пећкој патријаршији.

Петар I Петровић има јасан став о стању у Српској цркви послије 1766. г. „Славеноиљирски народи имају свога архиепископа који има право и власт посвећивати архијереја. При свему томе што сада, због турских насиља, немамо патријарха, али имамо доста архијереја и слободу у црквеним правима”.¹⁷ Произлази да је Црногорска митрополија подложна само Пећкој патријаршији, али пошто силом прилика нема патријарха, ипак у Црној Гори остварује „слободу у црквеним правима”. Тако је и данас да православне епархије у саставу помјесне

¹⁶ Владан Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку*, Београд, 1912.г., стр. 9.

¹⁷ Јевто Миловић, *Петар I Петровић Њеџош*, књ. I, Титоград, 1987.г., стр. 20-21.

цркве „о многим стварима одлучују потпуно самостално”.¹⁸ Аутономија није што и аутокефалија. Овај извор и извор из 1779. г. чине јединствен доказ о положају Црногорске митрополије после 1766. г.

Петар I Петровић пише Црногорцима 16. фебруара 1822. о Пећкој патријаршији: „Оно је српска црква свега славено-српског народа и мати свијех српских цркава, у коју су патријари наши стојали и коју су цари наши оградили”.¹⁹ Извор недвосмислено показује канонско-организационо јединство Пећке патријаршије и Црногорске митрополије. У овом ставу је резимирана вјерска и национална историја од 1766. г. до 1822. г. За научника нема дилеме да је у питању српски народ у Србији и Црној Гори, за политичара није обавеза да прихвата став науке, али истина никоме не шкоди.

И Његоша су се тичале невоље у Српској православној цркви. Стицајем нередовних прилика у Цркви, умјесто у Пећи Петар II Петровић хиротонисан је у Петрограду 6. августа 1833.г. Да је постојала аутокефална црква црногорска, ни он ни његов стриц не би се морали рукополагати ван Црне Горе. На трагу историјске истине је и суверена Његошева изјава Матији Бану на Цетињу 1848. г.: „Треба најприје да се Српство ослободи и уједини. Ја бих тада у моју Пећку патријаршију, а кнез српски у Призрен. Мени духовна, а њему свјетовна власт над народом слободним и уједињеним”.²⁰ Његош не би имао ни канонско, ни историјско право да претендује на патријаршијску столицу да је Црногорска митрополија била аутокефална, односно да је била подигнута на степен архиепископије или патријаршије. Матији Бану Његош 1850. г. изричито подвлачи: „Србија је матица Српства, без ње никад ништа”.²¹ Познајући историјске путеве и политичке процесе, Његош догађаје реално посматра.

Књаз Данило (1851-1860) раскида са теократијом у Црној Гори и успоставља књажевску монархију. Није донио никакав акт о црквеној организацији и власти. Књаз поставља, на основу свог свјетовног положаја и неограничене власти, Никанора Ивановића на чело Црногорске митрополије, који је крајем 1858. г. хиротонисан у Петрограду за владика. Један акт који је књазу Данилу 14. септембра 1855. г. упутило братство Пећке патријаршије пружа више свјетлости о континуитету Црногорске митрополије у саставу Пећке патријаршије. Акт није довољно познат научној јавности. Између осталог пише: „... погледај на своју матер велику цркву српску и свога рода... да нас Ваша свјетлост избави од азијатског ђавола под којим стењемо... Ваш Богом добијени славеносрпски про-

¹⁸ „Светигора” бр. 49. из 1996.г. стр. 35-36.

¹⁹ Јевто Миловић, *Петар I Петровић Његош, књ. II, Титоград, 1988.г. сир. 51.*

²⁰ Записи, књ. XX, 1938, стр. 338.

²¹ Исто, стр. 347.

горски род и цијела Брда, молимо се за Вашу свјетлост”.²² Указује се на јединство Црногорске митрополије и Пећке патријаршије, нада у ослобођење од „азијатског ђавола” и национално одређење Црногораца, које их и црквено одређује на припадност Пећкој патријаршији.

Пети том *Синџаџме*, зборника Православне цркве, штампан 1855. г. у Атини, наводи да је Црногорска митрополија била аутокефална, девета по реду, које је добила према руској ранг-листи. Овај податак је преузет из руског Синтагамата, а не спомиње се у Синтагмату Велике цариградске цркве. Сва спорења у науци у питању аутокефалности Црногорске митрополије имају исходиште у овом зборнику.

Љубомир Дурковић – Јакшић, добар познавалац историје Српске цркве и Црногорске митрополије, тврди да се аутокефалија не наслеђује, већ се у канонском поступку и радњама тражи и добија. Пећка патријаршија није канонски укинута, иако ју је Турска политичким актом насилно укинула, стална је тежња епископа да се то стање доведе у ред. Он сматра да сама грчка Синтагма, у дијелу који се односи на наводну аутокефалност црногорске цркве, у свом садржају има доста канонских и историјских противурјечности, које обарају тај став.²³ Љ. Дурковић сматра да помињање титуле егзарха није имао ни Петар I, ни Петар II Петровић. Овоме треба појашњење. У титулисању митрополита црногорског стоји „егзарх свештеног Трона пећког”, што канонски и историјски све оповргава, јер да је постојала аутокефална црногорска црква, он (митрополит) не би могао бити егзарх у Црној Гори друге самосталне цркве. То је познато само у јединственој цркви. Према аутору студије о проблему аутокефалије у Црној Гори, важан је берат (царско писмо) који је султан септембра 1855. г. дао цариградском патријарху о повластицама. Сазнаје се да у састав Пећке патријаршије улази црногорска епархија, која је предата Цариградској патријаршији на управљање. Овај извор као чињеница оспорава податак који је Руска црква неканонски и неисторијски била унијела у свој каталог (ранг-листу), и то прије издавања султановог берата који потврђује став „и Епархија Црне Горе да припада Пећкој патријаршији која је силом турске власти потчињена цариградском патријарху”.²⁴ Један скорашњи документ указује да је Дурковић у праву. У посланици московске патријаршије Његовој Светости српском патријарху Господину Павлу изричито се тврди: „Ми не располажемо било каквим елементима који би свједочили о томе да су цетињски епископи било кад признавани са

²² Библиотечко-архивско одјељење Музеја Цетиње, бр. 203. од 14.09.1855.г.

²³ Љубомир Дурковић-Јакшић, *Митрополија црногорска никад није била аутокефална*, Београд-Цетиње, 1991.г., стр. 44-56.

²⁴ Исто, стр. 51, 55.

својством предстојатеља аутокефалне помјесне цркве” (дневни лист „Побједа” од 22. децембра 1992). Једном унијета грешка производи различита тумачења и политичке искључивости. Закашњела исправка стиже на вријеме!

Извори које смо цитирали не спомињу нигдје и никада аутокефалну цркву у Црној Гори, а они су такве снаге да постају у протеклу времена неспоран доказ. Да је било аутокефалије, сигурно би било трага о њој у архивској грађи. Црногорска митрополија, суштина је проблема, признаје само и искључиво Пећку патријаршију, и ако је стање у држави и Цркви нередовно. Ни говора о томе да се цетињски митрополити било којим поводом и разлогом обраћају цариградској патријаршији. Не види се суштина односа – да је у питању аутономија црногорске цркве, коју и данас имају православне епархије у помјесним црквама. Да је постојала аутокефалија, о њој би писани траг оставили митрополити. Ни канонски, ни историјски не постоји аутокефалија. Већина научника који се баве овим питањем, случајно или намјерно, заобилазе једну другу радњу која прати добијање аутокефалије и органски из ње произлази. Ако је црногорска митрополија била аутокефална, зашто није подигнута на степен архиепископије или патријаршије, како је то био случај са српском православном црквом која је 1219. г. добила архиепископију, а 1346. г. патријаршију, којим путем је пошла свака помјесна православна црква, прије или касније. Сигурни смо да, на основу извора, црногорска митрополија није никада тражила аутокефалију, нити јој ју је било која помјесна црква, а прије свега Цариградска патријаршија, дала. Овако крупне промјене и догађаје прате канонски акт, званичне радње које преузима постојећа црква, присуство државе и остало, а о томе нема нигдје трага о изворној грађи. Чегга нема, то не постоји! Не сумњамо у то да би књаз, а 1910. г. и краљ Никола, од 1905. до 1914. г. искористио такву могућност да оствари пројекат добијања архиепископије или патријаршије у Црној Гори. Он се држао водиље: колико државе толико цркве! Томе погодује физичка одвојеност и засебност од Србије, која је већ од 1879. добила аутокефалију од Цариградске патријаршије. Све је то утицало да заокружи државно и црквено јединство. Редовно стање у српској цркви ће се успоставити тек 1920. г.

У познатом правном акту хати-хумајум, који је 1856. г Турска издала Цариградској патријаршији, дате су још шире повластице од претходних. Овим актом епархија Црне Горе припадала је територији Пећке патријаршије, што недвосмислено указује да није била аутокефална.²⁵ Значи, вјерски су црногорски простори и даље везани за Пећ.

Анализом и упоређењем канонских, историјских и политичких основа и чињевица послје 1776. г. долази се до закључка да су се грчки правници Ралис и По-

²⁵ Исто, стр. 55.

тлис позвали на каталог Цариградске патријаршије у коме нема аутокефалне црногорске митрополије. Са доста опреза су се држали података које су унијели из руског Синтагмата, јер су о наводној црногорској аутокефалној цркви били не-провјерени и неосновани.²⁶ Неканонски су и добијени од надлежних органа.

Аутокефалност Црногорске митрополије била је истовјетна с аутокефалношћу Буковинско-далматинске, Сремско-карловачке и Београдске митрополије, које су послје 1878. г. аутокефалне у односу на Цариградску (Васељенску) патријаршију, јер нијесу признавале њену јурисдикцију. Једино је исправно и поузвано тврдити да их Цариградска црква није признавала као аутокефалне, али њихову аутономност нико није могао оспорити.

За разлику од става царске руске владе према наведеним православним епархијама под туђинском влашћу (прве двије), тада је царска Русија нарочито подржавала Црногорску митрополију због њене улоге у националноослободилачкој борби и стварању државе. Руско признавање аутокефалности Црногорске митрополије ишло је мимо њеног захтјева и није било утемељено на канонском праву. Ни на почетку XX вијека не спомиње се Црногорска митрополија као аутокефална на списку оних аутокефалних цркава чије је поглаваре био позвао васељенски патријарх у Цариград.

Доласком Николе Петровића на црногорски пријесто 1860. г. ништа се не мијења у односима црногорске државе и цркве. Као и његов стриц, књаз Никола није поштовао учење цркве о канонском устројству и организацији, јер је Цркву сматрао једном врстом органа државне власти покорног његовој владарској вољи. Поставља и именује висока црквена лица на црквене положаје. У ствари је поглавар Црногорске митрополије. Послје добијања независности 1878. г. књаз Никола је основао на територији проширене Црне Горе и Захумско-рашку епархију са сједиштем у Острогу. Трудом задарског епископа Никодима Милаша урађени су канонски акти. Устав Светог Синода донесен је 30. децембра 1903. г., а Устав Констисторије 1. јануара 1904. црквени устави доприносе бољем уређењу православне цркве у Црној Гори. Доносе организационо-канонску новину о аутокефалној цркви у Црној Гори. Угледни канониста преузима са 529. стране Синтагме из 1855. г. Грка Ралиса и Потлиса податак о аутокефалној црногорској митрополији, који ће несмотрено²⁷ преузети и Устав за књажевину Црну Гору из 1905 г.

Тиме је појашњено откуда у Уставу из 1905. г. уношење члана о црногорској аутокефалној цркви. Књаз Никола као школован и просвијећени владар добро је познавао историју Црне Горе, исто тако и историју Српске православне цр-

²⁶ Исто, стр. 55.

²⁷ Исто, стр. 68.

кве, али су политички и династички интереси налагали уношење одредбе о аутокефалној цркви, да би самосталну државу пратила самостална црква. Све је то у служби престижа књаза и Књажевине. Треба имати у виду историјску чињеницу да Црногорска митрополија није признавала црквену власт Цариградске патријаршије, ни власт Турске, која је насилно 1766. г. укинула Пећку патријаршију. Црногорска митрополија је у наведеним нередовним приликама имала слободу у вршењу црквених послова, али то, мора се признати, није аутокефалија. Ова чињеница и уношење податка о аутокефалији у Синтагми из 1855.г. као и преузимање у црквеним уставима из 1903. г. и 1904. г. учврстило је књаза у исправности уставне норме о аутокефалној цркви.

Односи цркве и државе на Истоку су у стању равнотеже и сагласја, познате под називом симфоније. Тако није било увијек, не нарочито међу Словенима. На почетку 18. вијека Петар Велики, цар руски самодржац, смијенио је патријаршијску управу у Русији, а мјесто ње долази обер-прокуратор, високи државни службеник. Срећом, књаз Никола није ишао овако далеко у својој аутократској власти, већ онолико колико је било довољно да буде господар државе и цркве.

На којем је политичко-националном смјеру краљ Никола потврђује његов проглас, једна врста државног и вјерског програма, који је 23. септембра 1912. г. објављен у „Гласу Црногораца”. То је позив Црногорцима да помогну Србијанцима у борби за ослобођење Метохије. Између осталог, књаз се обраћа Црногорцима: „Тамо ћемо се срести са нашом драгом браћом из Србије, заједно носећи потлаченима слободу”. Завршава стихом „онамо 'намо за брда она”. Опјевани историјски циљ оствариће 1912. г. када је црногорска војска ослободила дио Метохије и добила Ђаковицу, Дечане и Пећ. Овјенчан историјском славом, краљ Никола одмах оснива Епархију пећку са сједиштем у Пећи, постављајући за митрополита Гаврила Дожића.

Краљ Никола у званичном обраћању, 27. новембра 1913. г., пратећи Гаврила Дожића у Пећ, истиче: „да врата мојих храмова Пећкој епархији српском свијету широм отворите... Искрај тамо дуго упражњеног Пријестола славних српских патријараха, учите ми драги мој народ кријепности и вјери православној. Утврђујте у њем љубав према домовини, јер је Пећ била огњиште Српске цркве и моћи српског духа”.²⁸ Краљ се приклања Пећкој патријаршији и њој се клања. У ствари, враћа се и преузима трон Пећке патријаршије, којем је увијек припала Црногорска митрополија.

Вољом епископата са територије Пећке патријаршије, одмах послје ослобођења 1918. г., покренуто је питање обнове и успостављање редовног стања у

²⁸ Записи, књ. XIX, 1938. стр. 195-196.

српској православној цркви. На дан 12. септембра 1920. г. обновљена је Пећка патријаршија и успостављено редовно стање у српској православној цркви. У званичној изјави и бесједи протојереја Ивана Калуђеровића, који је као члан Констисторије, замјењујући обољелог митрополита Митрофана Бана, указао у Цетињском манастиру на историјски пут српске цркве од 1219. г., преко 1766. до уједињења 1918. г. – је истина:

„Данас се само обнавља стара Пећка патријаршија, коју су Грци 1766. незаконито укинули. Тај насилнички акт сматрала је српска црква за државни удар... тај живи и никад не угашени пламен тињао је на Цетињу тој јединој митрополији српској, до данашњег дана успјешно се одржао црквено-правни континуитет и традиција Пећке патријаршије”.²⁹ Одлуке српског епископата потврдила је томосом Цариградска патријаршија 1922. г.

Резимирајући спорне ставове о црногорској митрополији у историјској путањи, неопходно је закључити са битним и препознајућим чињеницама, које су темељ трагања за истином. Никодин Милаш се заплео у противурјечности које обарају његов тврди став о аутокефалији. Зашто је у црквеним уставима из 1903. г. и 1904. г. унио одредбу о аутокефалној цркви, кад му је познато као угледном каноничару да мора бити испуњен строги црквени закон о постојању три епископа, којих истовремено никада није било у Црној Гори, већ углавном по један? Хиротонија од својих епископа је језгро аутокефалне цркве, а Црногорска митрополија није имала три и више епископа, који су могли хиротонисати новог епископа.

Милаш је у чл. 2. Устава Светог синода из 1903. г. унио одредбу да Црногорску митрополију чине Цетињска архиепископија и Захумско-рашка епархија, што је неодрживо. Послије патријаршије, епископија је највиши степен организовања у православној цркви, а тако нешто Црногорска митрополија није била, нити је могла бити. Грешка из синтагме из 1855. г. ушла је у црквене уставе Црногорске митрополије, а одатле у Устав за књажевину Црну Гору из 1905. г. Без критичког и објективног сагледавања, ова грешка и даље може умножавати научна спорења и политичке сукобе.

Један извор може да разријешити све недоумице, нејасноће и противурјечности у питању Црногорске аутокефалне цркве. Званични став краља Николе и његове владе сагледа се у изјави коју су дали за политичку јавност Југославије и Европе, а иста је објављена у службеном гласилу у избјеглиштву. „Према историјском праву наше цркве једино митрополиту пећком припада право да буде патријарх цјелокупне српске православне цркве. Црногорски народ, који је својим вјековним напорима засновао српску државну мисао и створио прву

²⁹ Љубомир Дурковић, нав.дјело, стр. 81, 84.

политичку државу и омогућио својим несебичним јуначким подвизима да се ослободи српско племе испод турског јарма и аустријског ропства... Митрополит пећки има бити проглашен са свим његовим историјским правима за патријарха цјелокупне православне цркве... Пећ и пећка патријаршија мора бити опет оно што је некад била српском народу и српској цркви”.³⁰ У истом извору се истиче: „Тога се права Црна Гора као вјечна слободна српска држава и као ослободитељка Пећи неће смјети никада одрећи”. Значи да је Црногорска митрополија историјски увијек припадала српској православној цркви и признавала Пећку патријаршију као главу свих српских епископија. Произлази да се потиरे аутентичност члана 40. Устава о аутокефалији. Ово није изнуђен доказ, већ једна врста званичне изјаве – ноте коју су сви примили к знању, усвајању и примјени. Ово званично гледиште владе, поред истицања историјског континуитета Пећке патријаршије и Црногорске митрополије и њиховог јединства указује на Црну Гору као српску државу.

Један каснији извор – садржај је у сагласју са цитираним извором. У Енциклопедију „Americana” унесена је одредница у Црној Гори у којој, између других података, стоји чињеница као непобитан доказ да „Црногорци припадају српској грани јужнословенских народа... У религији већина припада српској православној цркви”.³¹ Недвосмислено се објашњава национална и вјерска припадност Црногораца. У овом извору и садржају првог реда, научно утемељеним, нема упоришта теза о тзв. аутокефалној црногорској цркви. Овим коришћењем страних провјерених и поузданих података настојимо да се стекне потпуни увид у ово значајно питање.

Устав у већем дијелу садржаја изражава вољу и моћ књаза Господара, али и воља народа је унесена у овај акт (избори за скупштину, основна уставна права и слободе), која је у сјенци владареве норме које циљно изражавају овај интерес (чл. 2, 40, 136 и други) у служби су неограничене политичке моћи. Отуда је уставотворац свјесно заобишао прилике у Европи тога доба (чл. 2) и историјске чињенице које је познавао, али које му нијесу одговарале (чл. 40). Устав у томе није изузетак према актима правне и политичке природе који у врх заштићених добара проглашавају превасходно интерес владара и ужег круга. Такве радње давале су, касније, легитимитет снагама које су се позивале на норму, а друге су браниле историјску истину и право из којих су изводили своју одбрану. Устав из 1905. г., послје 90 година од доношења, покренуо је спорења међу политичким неистомишљеницима у питању аутокефалности Црногорске ми-

³⁰ „Глас Црногорца” бр. 88. од 24.09.1920.г. – Неји код Париза.

³¹ Енциклопедија „Americana” 1994, стр. 409.

трополије. Расправа и утврђивање научне истине могу да омогуће и допринесу мирном разрешењу овог проблема, јер сукоб није више средство пресуђивања.

Црногорска митрополија никада и ни од кога није тражила аутокефалију, а сама је није могла прогласити у сагласју са црквеним канонима, јер није имала сабор и више епископа. То све објашњава. Она је сачувала црквено-правни континуитет Пећке патријаршије, јер није признавала Цариградску патријаршију којом је насилно припојена. Она је то могла, јер је Црна Гора одолијевала као независна земља. Недавни службени акт Цариградске патријаршије пренијела је подгоричка „Побједа” у броју од 12. јуна 1997. г. у коме јасно исказује да је противу „безаконе и непостојеће тобожње 'аутокефалне црногорске цркве’”. Научник само утврђује чињенице битне за научни суд. Недвосмислено је да Цариградска патријаршија, прва у рангу, у прошлости није познавала и признавала, нити у садашњости познаје и потврђује, аутокефалну црногорску цркву. Она је за њу незаконита и непостојећа!

Мирољуб Јевтић анализира захтјев за добијање аутокефалне црногорске цркве као питање политичке природе и тежњу за оцјепљењем. Иза овог захтјева неканонске природе не стоје свештенство Српске православне цркве и народ, већ група политичких истомишљеника, која тежи отцјепљењу Црне Горе, разбијању и раздвајању српског народа.³² Аутор указује да постоји, поред канонских сметњи, крупна препрека за добијање аутокефалне цркве у Црној Гори у постојању три епархије на територији црногорске државе (Црногорска, Милешевска и Захумска), што би компликовало међудржавне односе са Србијом и Републиком Српском.³³

У сјенци члана 40. Устава за књажевину Црну Гору остао је чл. 136: „Забрањује се свака радња, управљена против источно-православне цркве у Црној Гори (прозелитизам)”. О овом члану скоро да слово једно није написано, а није случајно унесен у Устав. Који су циљеви одредили књаза Николу да се санкционише прозелитизам (постоји уопштена забрана, али казна није одређена)? Да ли је за тако нешто имао историјско искуство? Постављена питања усмјеравају нешто дубље истраживање овог проблема.

Свјестан је био књаз црногорски да је читава историја непослушне и непокорне Црне Горе била борба за Крст часни и Слободу златну, као највеће вриједности, које се потврђују у Црној Гори од 1389. до 1918.г. Оно што се једном освоји и одбрани, морало се чувати. У учењу православне цркве Вјера је Сло-

³² Мирољуб Јевтић, *Политичке импликације захтјева за аутокефалношћу Православне цркве у Црној Гори*, Гласник - службени лист Српске православне цркве, бр. 6/1996.г. стр. 88-89.

³³ Исто, стр. 89.

бода, зато је у Црној Гори њихово јединство нераскидиво и као тако сматрано светињом највишег реда. Књаз је тежио да ове тековине нађу мјесто и у Уставу па им је одредио високо мјесто. Као добром познаваоцу црногорске прошлости, књазу Николи је несумњиво било познато да је још 1640. г. црногорски владика Мардарије, пред опасношћу од Турака, био приморан да прихвати унију са Римом, која је била краткотрајна и није оставила никакве посљедице за Српску цркву у Црној Гори.

Постојали су у историји познати процеси, појаве и случајеви угрожавања православља од Јадрана до Дунава и преко. Уосталом, борба противу Турака је борба за одбрану Вјере и Слободе. Устав у једном мирном раздобљу проглашава Православље као заштићени објекат од сваког угрожавања, која су увијек била насилна и безобзирна. Иако није била одређена санкција, она превентивно сасијеца или подразумева борбу за заштићене светиње. У одбрани Вјере и Слободе у прошлости најрјечитије свједочи „Горски вијенац” који их је подигао до универзалног филозофског и правног принципа. Историјски извори садрже довољно чињеница о вјерским борбама на Балкану, као и изучавања многих научника.

Ставови неких научника и публициста да је крајем 12. вијека Немања поробио Зету, те огњем и мачем донио на ове просторе српство, православље и ћирилицу, крајње су злонамјерни и неутемељени. Немања је био у сродству са посљедним дукљанским владарима, а родбинске везе су значајан чинилац династичких веза, утицаја и моћи. Полагао је право, сматра се, на „Диоклетију и Далмацију, рожденије своје, истовују дједину своју”.³⁴ Немања истјерује Грке из Зете и ову укључује у своју државу а исправа потврђује да „истреби грчко име да се више не помиње”.³⁵ Послије тога Немања је Зету предао на управљање свом сину Вукану, који је као и његови претходници наступао као заступник католичке цркве у Зети, а не само Православља. Романско становништво живи у приморским градовима, по вјери је католичко, а православни Срби су настањени у унутрашњости Зете. У држави Немањића је постојала пуна вјерска толеранција и мир. Свети Сава је 1219. г. на Превлаци у Боки основао епископију.

У спору између Барске и Дубровачке надбискупије у 13. в. српски владари су одлучно стали на страну Барске надбискупије и заштитили своје католичке поданике. У овом спору католици истичу: „Шта је папа, наш господин краљ Урош је нама папа”.³⁶ На неким јужнословенским просторима, у појединим

³⁴ *Историја Црне Горе*, књ. II, Том I, Титоград, 1970, стр. 3

³⁵ Исто, стр. 29-30.

³⁶ Исто, стр. 23.

раздобљима, није овакав однос према православном живљу. О приликама у средњовјековној Зети, на Балкану и шире свједоче новија истраживања.

„Слобода избора коју је нудила Византија, њено богатство и 'свјетска култура' били су ближи словенском духу од војнички организоване цркве која је вјеру спроводила милом или силом... уз похвалу Немањића, опет не свих, за борбу за праву вјеру и одржавање православног хришћанства на Балканским просторима”.³⁷ Овом ставу је сувишан сваки коментар. Прелазак на ислам, који тече од 16. в., ишао је другим путевима и средствима.

Са становишта историчара Православне цркве, теолога и догматичара, Брест-литовска унија из 1596. г. је процес насилног превођења на католичку вјеру међу Словенима у Украјини и Бјелорусији. Мишљење већине политичких историчара је подударно са званичним ставом Источне православне цркве. Нама просторно ближи је примјер Марчанске уније у Славонији. Манастир Марчу у Славонији подигли су Срби 1526. г., а 1609. г. постао је сједиште епископије, али након тога „1753. унијати су одузели манастир од православних”.³⁸ Књаз Никола је морао знати да је о прозелитизму-унијаћењу писао Никодим Милаш, који је радио црквене уставе за Књажевину из којих је, по природи ствари, презета норма о аутокефалној црногорској цркви. Милашев рад се зове „Унијаћење у Далмацији год. 1832-1835”.³⁹ Чл. 136. о забрани прозелитизма унесен је под утицајем чланова 34 („сузбија сваку радњу противу православне вјере”) и 39. Устава православних консистоорија, те чл. 18. тачка 9. (радње „ма којом било врстом прозелитизма”) Устава светог синода у књажевини Ц. Гори.

Црна Гора је 18. августа 1886. г. склопила конкордат са Ватиканом о положају припадника католичке вјероисповијести и мјесту и значају Барске надбискупије у Књажевини. Положај католика у Црној Гори је крајем 19. в. веома повољан, иако је Света столица имала бојазан од пораста руског религиозног утицаја на Балкану. Односи између Црне Горе и Ватикана су ушли у кризу 1901. и 1902. г. због намјере Свете столице да промијени име, Завода светог Јеронима у Риму који је од оснивања 1453. г. служио за усавршавање свештеника из јужнословенских земаља, за које је употребљиван назив Илири. Папином одлуком од 1. августа 1901. г. овај назив је замијењен именом Хрвати. Црна Гора је у томе видјела покушај да се католици у Књажевини сматрају за Хрвате што је држава за мијешање у унутрашња политичка и вјерска питања. Црна Гора је остала при старом називу, јер је званично сматрала да су католици у Црној Го-

³⁷ „Побједа” од 8.07.1996, Војислав Д. Никчевић, Свијет културе (додатак).

³⁸ *Мала енциклопедија – Просвјета*, том 2. Београд, 1972. стр. 45.

³⁹ Љубомир Дурковић, нав.дјело, стр. 66-67.

ри Срби.⁴⁰ Постојала је опасност да се поремете односи између Црне Горе и Ватикана, да се ово питање продуби и за касније остави негативне последице. Након тога Француска и Руска влада показале су интересовање да се ово питање повољно ријеша. Спор је успјешно окончан, а барском надбискупу потврђен је назив примаса српског.⁴¹

Исправност уношења норме у Устав из 1905. г. о забрани прозелитизма (чл. 136) показали су догађаји у I и II свјетском рату на просторима Хрватске, Босне, Херцеговине, Косова и Метохије. Иако насилно преобраћање православних у католичку вјеру и ислам на поменутих просторима, а нарочито геноцид над њима као припадницима друге вјере, нијесу погађали директно и Црну Гору, показало се да та опасност постоји и велика је у ратним пожарима.

Деведесетих година 20. вијека појаве прозелитизма су и даље присутне у Европи, срећом без злочина. Римокатоличка црква је у Бечу 1990. г. усвојила докуменат за који грчка јерархија истиче „који је унију прогласио прозелитизмом који ствара проблеме између Православне Цркве и римокатолика”.⁴² Истог значења је и саопштење Светог синода Руске православне цркве из јуна 1997. г., у коме, поред осталог, стоји упозорење о компликованим односима између католичке и православне цркве „90-тих година због активности Грчко-католичке, унијатске заједнице у Украјини, насилног преузимања цркава и напада на Московску патријаршију”.⁴³

Мирољуб Јевтић тврди да политички захтјев за добијање аутокефалне црногорске цркве је интерес Ватикана да се у Црној Гори ослаби Српска православна црква и посредно или непосредно, у етапама, створи аутокефална црква, потом преведе на унију са Ватиканом и у задњем подухвату кроатизира. „То је, уосталом, био пут кроз читаву историју”.⁴⁴ Црна Гора ће очувати своје историјско, вјерско и цивилизацијско биће!

Црна Гора као субјекат међународног права престаје да постоји, као и Србија, 1. децембра 1918. г.; престаје да важи Устав из 1905. г. Ако је нека норма у Уставу из 1905. г. имала дубоки историјски и циљни смисао, онда је то норма у чл. 136. Потврдили су је каснији догађаји, који нијесу као процеси завршени. Све указује на важност, вриједност и оправданост норме, као и нужност да се спријечи „свака радња, управљена против источно-православне цркве у Црној Гори (прозелитизам)”. Обавеза је сваког народа да очува своју историјску веру

⁴⁰ Димитрије Вујовић, *Црна Гора и Француска 1860-1914*. Цетиње, 1971, стр. 316-318.

⁴¹ Исто, стр. 318.

⁴² „Светигора” бр. 36-37 из 1995. стр. 43.

⁴³ „Побједа” од 16.06.1997. стр. 8.

⁴⁴ Мирољуб Јевтић, нав.дјело, стр. 91.

као цивилизацијску творевину. Норма из чл. 136. Устава тражи само то, не угрожавајући друге, бранити своје биће. Норма указује на све опасности које пријете цивилизацијској православној вјери у Црној Гори, Балкану и шире.

У Лучинданској прокламацији народу и пријесточној књажевој бесједи из 1905. г. и осталим изворима тешко је наћи аутентично тумачење чл. 40. и 136. Устава, као и осталих норми, јер су у питању уопштена и свечарска обраћања. Методом систематског, историјског и циљног (теолошког) тумачења долазимо до закључка да су ове двије норме у систему Устава вертикално и хоризонтално повезане са сродним нормама (дио први – државна вјера и дио седми – црква), да утичу на њих догађаји који су дјеловали у прошлости (*occasio legis*) као повод, и у њима су заштићени циљеви и интереси Књажевине. За уставотворца су дубоко оправдане.

У т и ц а ј и на Устав књажевине нијесу дошли од узора који је био познат и признат у Европи. Књаз је у свом окружењу имао правника који су могли израдити савремени устав, али он то није желио и посао је повјерен неугледном уставописцу, новинару и конзервативном политичару Стевану Ђурчићу из Београда. Прије Црне Горе на Балкану су уставе имале: Србија 1835, 1838, 1869, 1888, 1901. и 1903, Бугарска 1879, Грчка 1864. и Румунија 1859. Многе одредбе Устава књажевине из 1905. г. преузете су из некадашњег Намесничког устава из 1869. г. отуда тај утицај није могао бити дјелотворан, избор напредних устава је био широк. Чланови црногорског Устава: 71, 90, 42, 65, 66 и 73 одговарају и преузимају се из Намесничког србијанског Устава из 1869. г.: 54, 64, 76, 77, 78, 55 као и други.⁴⁵

П р и м ј е н а Устава за књажевину Црну Гору није довољно изучена. То је веома значајно питање за сваки устав који мијења укупност друштвених односа и остварује дубоке и широке практичне и цивилизацијске вриједности. Устав је закон свих закона. Његова друштвена пракса је другачија од примјене закона, који извиру из њега, као и највишег правног и политичког акта; отуда је провођење закона могуће пратити кроз праксу судова као независних органа, у раду органа управе и другој правној пракси. Новица Ракочевић тврди: „Сваки нови закон рађен је на основу Устава”.⁴⁶ Аутор овог мишљења не наводи законе који су донесени на основу Устава. На основу досадашњих научних сазнања, додајемо томе и овај рад, може се закључити да је примјена овог акта била незнатна. Јован Ђонових: „Ма колико био конзервативан добром применом могао се учинити бољим. Али, ни то се није хтело или није умело”.⁴⁷ Овај закључак употпу-

⁴⁵ Драгослав Јанковић, нав.дјело., стр. 222-223.

⁴⁶ Новица Ракочевић, нав.дјело, стр. 443-445.

⁴⁷ Јован Ђонових, нав.дјело., стр. 57.

њује вриједности суд о његовој примјени. У том смјеру погледа на практичну вриједност Устава је и закључак Новице Ракочевића да у Бомбашкој афери и Колашинском процесу „нијесу поштовани ни Устав ни закони”.⁴⁸ Управо у тим политичким и судским процесим Устав је пао на значајном испиту из демократије, слободе и независности судства, јер и сам није, у нормама које уређују облик владавине и положај књаза, ограничио његову аутократију.

Право улази у сваки дом, обухвата сваког појединца, али нијесмо сигурни да је Устав непосредно и посредно преко закона и судства ушао у сваки црногорски дом и променио свијест и понашање Црногораца. Нема новог друштвеног односа као квалитета и његовог појединачног и општег пријема. На основу онога што се научно истражило, његова регулаторна и преображајна функција су остале статичне. Све је остало као што је раније било, сем што су формиране прве политичке странке и покренуте подјеле и сукоби. Политичка, правна, економска и културна слика остаје на пређашњем стању у Црној Гори.

Писати површно о Уставу књажевине из 1905. г. на самом крају 20. в. а ниво науке и методологије истраживања је на завидном нивоу – није допринос развоју научне мисли.⁴⁹ О многим значајним питањима из прошлости Црне Горе

⁴⁸ Новица Ракочевић, нав.дјло., стр. 443.

⁴⁹ На Правном факултету у Подгорици је у јулу 1996. г. мр Љиљана Јокић одбранила докторску тезу „Устав за књажевину Црну Гору”, која је објављена крајем године под истим насловом. Прије заказане одбране кандидату су упућене озбиљне критичке примједбе, научно основане, од групе научника са Правног факултета у Подгорици: проф.др Милисав Чизмовић, доц.др Биљана Ђуричин и др Владимир Јовићевић. Истакнуто је да је рад несамосталан и неоригиналан, те да не представља допринос науци. Нијесу унесени нови извори и нигдје нема слова о примјени, централном питању у раду. У „Историјским записима” бр. 4/1995.г. објављена је расправа „Устав за књажевину Црну Гору од 1905” од Мијата Шуковића. Љиљана Јокић многе кључне ставове из Шуковићеве расправе у потпуности присваја, односно дословно преписује или мијења понеку ријеч. Указујемо на неке који потврђују наш закључак о несамосталности именоване.

Шуковић пише о уставним рјешењима „у којима се свеукупно његово дејство своди само на један сегмент политичких процеса којима је резултирала његова примјена” (стр. 101), а Јокић износи свој став: „... политичких процеса којима је резултирала његова примјена” (стр. 93). Шуковић о вриједности Устава истиче: „Суд о вриједности означеног Устава, као и сваког другог... исправно је утврђивати по његовој садржини, каква она стварно јесте... без обзира на идеје, на изворе и узоре надахнућа, на мотиве његовог творца, на начин његовог доношења” (стр. 85). Јокић то овако саопштава: „Суд о вриједности овог Устава, као и сваког другог, исправно је одређивати по његовој садржини, каква она објективно јесте, без обзира на идеје, на изворе и узоре, на мотиве његовог творца и начин његовог понашања” (стр. 77). Очигледно је да је Јокићки лакше преписати једно суштинско питање, него га барем препричати. Таквих је још мјеста. У њеном раду је много противурјечности, које по природи ствари поништавају рад у цјелини.

вођене су озбиљне научне расправе које се дотичу уједињења 1918. г., питања постојања аутокефалне црногорске цркве, проблема црногорске нације, етноса Црногораца итд.⁵⁰ Овај рад има за циљ да допринесе утврђивању истине о Уставу који је присутан у историји законодавства и уставности Црне Горе. Привредни ток историјско-правне науке у ходу утврђује научну истину, која повратно разрјешава подјеле и смањује ризик сукоба. Та историјска свијест и правна мисао тежи дјелатном континуитету у развоју црногорске и шире заједнице. Пред истином имају сви обавезу: научници, умјетници, политичари, странке итд. Одатле је цјелисходан дијалог и мишљење друге стране, који од класичне Грчке, из противурјечности и различја, долази до истине. Историјско-правна наука не прориче будућност, али на основу критичких промишљења прошлости открива путеве и странпутице, указује на могућност грађења и разграђивања, на основу избора и алтернатива предвиђања напредовање и незадовољење правне мисли. Историја није *tabula rasa*!

О Уставу из 1905.г. изречено је много више негативних научних судова, него оних који га афирмишу и откривају његове вриједности. Истаћи ћемо, ради потпуног увида, неке карактеристичне оцјене о овом правно-политичком акту, једног и другог значења.

Никола Шкеровић сматра да је јавност са невјерицом и сумњом примила Устав, који је ипак, како истиче, „и поред свих својих недостатака, био несум-

На стр. 13. њене књиге стоји: „Овај рад се у значајној мјери темељи на документима” а на стр. 14. наглашава „међутим, изузев неколико значајнијих докумената, осјећа се оскудност у третирању појединачних питања”. Јокић потврђује наш став о непостојању извора, а без тога је овај рад пуко репродуковање већ написаног. На стр. 55. именована тврди нешто што је бесмисао и немогуће остварити: „... који су повећали број централних државних органа доприносили позитивном процесу развоја и у том, и таквом аутократском друштву”. Никада и нигдје у аутократским друштвима нема развоја демократије! Таквих мјеста је знатан број. За овако изречену оцјену руковођени смо, искључиво, разлозима научне природе. Све је доступно упоређење, анализи и провјери.

⁵⁰ Видјети, Љубомир Дурковић-Јакшић, *Митрополија црногорска никада није била аутокефална*, Београд-Цетиње, 1991.г.; Владимир Јовићевић, *Црна Гора кайија православаља*, Подгорица, 1994; Новица Ракочевић, *Црна Гора у Првом свјетском рату 1914-1918*. Цетиње, 1969; Димитрије Вујовић, *Подгоричка скујишина*, Загреб, 1989., Гавро Перезић, *Несјанак црногорске државе у Првом свјетском рату*, Београд, 1988; Драгољуб Живојиновић, *Борба Црне Горе за ојсјанак*, Београд, 1996; Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988*. II књ., Београд, 1988; Владимир Јовићевић, *Од Француске револуције до црногорског ишћања*, Историјски записи бр. 3/1995; Историјски часопис, бр. 1/1977; Пракса бр. 4/1981; Стварање, бр. 1-2/1996; Прошлост Црне Горе..., ЦАНУ, Титоград, 1987. итд.

њиво корак напријед у развоју Црне Горе”.⁵¹ Новица Ракочевић је указао на неуставност политичких процеса у Црној Гори, иако је постојао Устав, али је, сматра именовани, „крупан догађај у црногорској политичкој историји”.⁵² Мијат Шуковић констатује да у Уставу има недемократских садржаја и није у врховима уставних достигнућа свога доба, но „вриједна је творевина, у правној, политичкој, културној и укупној историји Црне Горе”.⁵³ Изнесени вриједносни судови су реални у сагледавању улоге Устава у развоју црногорске заједнице, те несумњиво су основани, јер је он помак напријед у односу на доуставно доба. Ова група указује на низ слабости Устава, али је, сматран поред свега, вриједан.

Већина досадашњих истраживача не налази квалитет који би Устав препоручио као вриједну цивилизацијску творевину, а међу таквима је ерудита и енциклопедиста Павле Ровински. Павле Николић закључује: „Устав за књажевину Црну Гору од 1905. г. је био октроисан Устав... није могао да доведе до успостављања једне истинске демократске уставности”.⁵⁴ Драгослав Јанковић тврди: „књаз је у ствари сам дао – октроисао Устав за Црну Гору... само да створи утисак да се при или приликом доношења Устава књаз ипак саветовао и договарао с народом, тј. с његовим представницима”.⁵⁵ Ходимир Сиротковић је категоричан: „Црногорски Устав од 1905. године је био књажев октрој, јер га је он наметнуо народу”.⁵⁶ У питању су научни судови озбиљних истраживача у својим областима, који се не могу заобићи или поништити са било којих разлога. Уочава се да ова група научника с истомишљеницима, који су у већини, не налази да је Устав остварио већих и дубљих промјена, до којих је морало доћи, јер је историјски захтјев Црне Горе тако нешто очекивао, поготову што је силна енергија претходних генерација утрошена на ослободилачке ратове и стварање државе. Устав је требало да буде, у слиједу догађаја, вијенац историјској радњи Црногораца.

Политички државни потрет краља Николе Петровића уобличио је историчар Драгољуб Живојиновић: „племенско друштво и краљев ауторитизам успоравали су бржи напредак Црне Горе у предвечерје рата.

⁵¹ Никола Шкерковић, нав.дјело, стр. 98.

⁵² Новица Ракочевић, нав.дјело, стр. 443.

⁵³ Мијат Шуковић, *Устав за књажевину Црну Гору од 1905*, Историјски записи, бр. 4/1995. стр. 75.

⁵⁴ Павле Николић, *Уставно право*, Београд, 1994. стр. 95.

⁵⁵ Ходимир Сиротковић и Лујо Маргетић, *Повијест државе и права народа СФР Југославије*, Загреб, 1988. стр. 130.

⁵⁶ Драгослав Јанковић и Мирко Мирковић, *Државно-правна историја Југославије*, Београд, 1984, стр. 222.

Краљ Никола је био центар свега у Црној Гори. Амбициозан, суров у обрачунима са противницима, сујетан, лукав у политичким играма-представљао је олићење конзерватизма и реакције... спутавао је демократске, административне, уставне, институционалне и друге промјене".⁵⁷ Овај суд све обухвата и указује.

Црногорска народна скупштина 1906-1914. је огледало моћи и немоћи Устава. Пратећи њен рад упознаје се сложена стварност Црне Горе и борба жилаво вођена за освајање уставних слобода и демократије. На том непомирљивом судару старих и нових снага извори указују мотиве, смјерове и тенденције скупштинског живота и одлука које је Скупштина доносила.

Краљ Никола „није могао подносити Скупштину која је тражила ревизију Устава, преглед старих рачуна, која је усвајала назив 'Српска Народна скупштина Црне Горе'".⁵⁸ Иако су поједини посланици указивали на анахрон начин и метод доношења Устава, свима је у скупштини било јасно да до промјене Устава не може и неће доћи.⁵⁹

Устав није унио национално одређење Црногораца. Народна скупштина је на 21. сједници од 10. децембра 1906. измијенила свој назив, а тиме индиректно изразила национално одређење Црногораца. На поименичном гласању од 55 присутних посланика 35 је гласало за предлог назива „Српска Народна Скупштина Књажевине Црне Горе". Противу је било 20 посланика.⁶⁰ Истакнуто је да су Црногорци Срби и Црна Гора српска држава, али није познато зашто овај предлог о измјени имена скупштине није ступио на снагу.

Народна скупштина је спремно дочекала крунисање краља Николе 1910. г. Влада је припремила Закон о проглашењу Црне Горе за краљевину. Закон има пет чланова, а скупштина га је усвојила 28. VIII 1910. г. Образложење скупштине о проглашењу Црне Горе за краљевину, а књаза Николе за краља, сажима прошлост као континуитет и одређује будући државно-правни положај Црне Горе. У образложењу се истиче да је на простору Црне Горе настала прва српска држава, а последице и „прва српска краљевина". За Црногорску митрополију је потврђено да је као светосавска епископија „без прекидања до данас сачувана" наследица Пећке патријаршије.⁶¹ Наглашава се још у образложењу да је Црна Гора очувала континуитет српске државне мисли. Прихватајући Одлуку Скупштине о проглашењу Црне Горе за краљевину, краљ Никола је, између осталог, посебно издвојио да ће све велике

⁵⁷ Драгољуб Живојиновић, *Борба Црне Горе за ојстџанак 1914-1922*, Београд, 1996.г., стр. 6.

⁵⁸ Новица Ракочевић, *Црногорска Народна скупштина 1906-1914*, Подгорица, 1997, стр. 64.

⁵⁹ Исто, стр. 37.

⁶⁰ Исто, стр. 57.

⁶¹ Исто, стр. 99-100.

државе свијета „поздравити поред једне Краљевине у српском Подунављу ову другу у српском Поморју”.⁶² Званични ставови Скупштине и новокрунисаног Краља, не само на историјски и државно-правни континуитет Црне Горе, него и на њен етнички српски основ, а нарочито на канонско и историјско нераскидиво јединство Пећке патријаршије и Црногорске митрополије. Тиме се још једном показало да је уношење одредбе у Устав о аутокефалној црногорској цркви имало за циљ политичку прагматичност. Никада послије Устава није прихваћена црногорска аутокефална црква, ни приватно ни званично. Напротив, увијек је званично оснаживано јединство Српске православне цркве (Пећ) и Црногорске митрополије (Цетиње).

Научници који имају другачији поглед на ова питања никако не прихватају ове изворе, а тиме и сами не граде утемељене ставове па науци штете. Одатле само један корак да пређу у политичке токове и формирају свијест која није историјска.

У завршном сумирању вриједности Устава треба истаћи да је он покренуо оснивање првих странака, избор посланика Народне скупштине, донио је темељну листу уставних слобода и права, који су гарант положаја грађанина као политичког субјекта, што је све заједно било незамисливо прије 1905. г. Заведена је већа лична и имовинска сигурност и јача законитост. Низ закона је рађен на основу Устава и по њима се судило. То је нов квалитет непознат доуставном периоду. Почетак је заживљавања уставности у Црној Гори. Устав је корак напријед, али недовољан да би се могле извести велике и дубље промјене.

За веће и дубље промјене није било услова због аутократске владавине краља Николе, која је остала неокрњена (чл. 2). Устав није увео Црну Гору у модерну грађанску државу. У политичким акцијама краља Николе никада није поштован Устав, ни закони. Овај октроисани правно-политички акт покренуо је на усвајање слободе и демократије кроз високу цијену подјела, сукоба, диоба, процеса и прогона. Моћ Устава је ограниченог домета. Све анализе показују да Устав није извео укупне промјене које су најављиване и очекиване. Није промијенио свијест и понашање Црногораца. До дубоких и широких промјена није дошло. Октроисани акт представља назадовање у односу на Уставе свога доба, нарочито на Уставе парламентарних монархија.

Устав за књажевину Црну Гору из 1905. г. је партиципирао у историји црногорске државе.

⁶² Исто, стр. 99-100.

Vladimir JOVIĆEVIĆ, D. Sc.

THE CONSTITUTION OF THE PRINCIPALLITY OF MONTENEGRO
OF 1905

Summary

Long historical waiting in Montenegro for the Constitution to be passed, woke a realistic hope that such a legal-political act could improve the overall development of the principality. The situation in Montenegro at the beginning of the 20th Century was characterised by underdevelopment of the overall social relations. On Luke's day in 1905, Duke Nikola proclaimed the establishment of the Constitutional order in Montenegro. Shortly afterwards Montenegrin students expressed their criticism concerning the Constitution in the proclamation called "The word of the Montenegrin University Youth", published on November 21, 1905. The Constitution did not satisfy many. It opened a series of political and court processes in Montenegro, which culminated with the bombing affair (June 1908) and Kolasin Process (September 1909) – persecutions and arrests.

The Constitution was divided into 14 parts, with 222 Articles which make a unified system. Article 2 guaranteed intact authorisation to the Prince, which characterised his autocracy until 1905. In the Articles 40. and 134. Autocephaly of the Montenegrin church was included, as well as the prohibition of proselytism in Montenegro, which was of a special interest for the Dynasty and for Montenegro. Experts on Church Law claim that Montenegrin church had never been autocephal, giving numerous proofs. On September 12, 1920 Peć patriarchate was restored, the situation in the Serbian Orthodox Church became normal again, and Montenegrin Metropolis found its place within proselytism in Montenegro in the Article 136 is based on historical reasons.

The value judgements of the Constitution of the Principality of Montenegro dated 1905 were more negative than positive. This act is a small step forward compared to large changes which needed to be carried out in Montenegro. It does not represent a decline compared to the situation before 1905, but it did not fulfill the interest, needs and demands of the Montenegrin community. Such as it was, with limited scope, it moved Montenegrins to fight for their freedom.

The 1905 Constitution participated in the history of Montenegro.